

Urbánek, Rudolf

[Náladu, v níž vzpomínka na bratra Žižku ...]

In: Urbánek, Rudolf. *Žižka v památkách a úctě lidu českého*. Brno: Filosofická fakulta, 1924, pp. 6-17

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126468>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

i s jinými podobnými projevy časovými, a my dnes musíme sbíratí jen chudé zlomky, svědčící o poutech, jež mezi Žižkou a jeho vděčným lidem ani po jeho smrti nebyly přervány.

I.

Náladu, v níž vzpomínka na bratra Žižku byla posilou i povzbuzením, nacházíme již nedlouho po bitvě u Lipan, na konci r. 1434, na Táboře, kde při poradách, co činiti, ozývaly se výzvy k novému boji, opírající se o příklad Žižky a jeho druhů, předchůdců to Tábořských. Není prý třeba zoufatí, když bůh pro chyby a nedostatky jejich na ně dopustil porážku, neboť vědí Táborští, „jak ze skrovného počátku malých a ponížených, jako bratra Žižky s jinými bratřími, k veliké moci jsme přišli a všem sousedním zemím jsme mocní byli a jim jsme vládli a netoliko k tomu, nýbrž i k dávkám jsme je přivedli a sobě pomohli, a to jedině proto nám bůh udělil, že nehleděli jsme na osoby, než přímo k pravdě“. Nevadí, že nyní je počet Tábořských malý, „ježto na počátku byl menší a neměli jsme měst ani hradů ani všeho toho, co nyní máme. . . A přece když jsme nelenili, vždy proti všem zemím vítězství jsme dobyli“¹. V tomto prudkém protestu proti šlechtě, jež jen v době úspěchu ze zisknosti s nimi šla, avšak ve chvíli neštěstí je opustila, jako bychom slyšeli ohlas známého listu Žižkova k Domažlickým z 11. září 1422, ozvěnu, jež, protože list tento zůstával stále v dobré paměti české veřejnosti, se nám ještě i jindy vrátí: „Pomněte na váš první boj, ješto jste malí proti velikým, nemnozí proti mnohým, neodění proti oděným statečně bojovali; však ještě ruka boží není ukrácena“². Rozdíl však je v tom, že výzva z r. 1434 nezní tak čistě ve jménu boží pře, jako v listu Žižkově, nýbrž je silně již zabarvena panovačnou touhou opravití porážku lipanskou a vrátiti Tábořským předešlý vliv a moc.

Než i jinak tradice Žižkova a starého Táborství byla v městě Táboře uchovávána i potom, kdy tak podstatně se změnily časy a kdy již

¹ Sr. zprávu Carleriovu „De legationibus“ v Monum. concil. I. 329 a d., založenou na informacích některých služebníků rožmberských. Proti takové řeči kněze tábořského se vzpírá jeden ze starších města Tábora, vykládaje, že nelze nyní jednati tak, jako „tempore Zyzce ac predecessorum nostrorum, quibus omnes erant inclinati“, kdežto nyní odpadla od nich nejen šlechta, nemohouc již těžiti ze spolků s nimi, nýbrž i „communitas . . . et presertim homines laboriosi, quia eos daciis aggravimus . . . et tota christianitas nos odit et contra nos se armant“.

² H. Toman, Literární památky, duch a povaha Žižkova ve Věst. Uč. Spol. 1893. 13.

hlas tábořský mnoho ztratil na váze. Byl to stesk za velikou minulostí, za níž doby potomní daleko zůstávaly, třebaš v ní nebylo vždy mezi Tábořem a Žižkou takové shody, aby se Tábořští zcela k Žižkovi mohli hlásiti jako jeho strana: přece však bylo jí dosti, aby Tábořští se přece jen právem mohli k Žižkovi znáti jako k svému nezapomenutelnému předkovi. O tom se přesvědčil r. 1451 sám Eneáš Silvius, brzo potom hlavní pramen, z něhož budoucnost se učila Žižku znáti, když na zevní bráně tábořské viděl dva štíty, jeden s andělem držícím kalich, jako by lidu doporučel přijímati pod obojí způsobou, a druhý s obrazem Žižky, starce, slepého na obě oči. A vlašský humanista výslovně připomíná, že obraz ten Tábořští, ačkoli jinak jsou proti účtě všech obrazů, jako božstvo cti a každý rok oslavují¹. Není pochyby, že obraz tento

¹ Oba citáty o tom uvádí H. Toman, O podobiznách a pravé podobě Jana Žižky z Trocnova (otisk z „Květu“ 1892) 18* („hunc veluti numen Thaborenses habent“ „eique sacra quotannis agunt“). — Balbín, Epitome 464 připomíná, že viděl v Táboře na věži, kterou prý Žižka založil k uschování obilí a jež se proto nazývala Žižkovou (byla to „veliká bašta“, na místě, kde je nyní budova okresního soudu), obraz, na němž s nebe anděl kalich podává a Žižka, s palcátem v pravici, levou rukou pleš mnichovu ohmatává. Toman na uv. m. 9 pokládá obraz tento za dílo protireforemační, kdežto K. Thir, Hradiště Hory Tábor jako pevnost v minulosti 40 a d. (sr. i Staré domy a rodiny tábořské 278 a d.) podle anděla s kalichem soudí, že je to dílo, vzniklé v teskné náladě polipanské a současné s obrazy na Nové bráně. Je však otázka, zda Balbín, třebaš tvrdí, že obraz, jež líčí, viděl, nepopisuje jej jen podle toho, čeho se dočetl u Eneáše Silvia (ten ovšem mluví o dvou obrazech) a nespojuje s tím scénou, jejíž vyhlášení našel u Hájka (l. 400a) při r. 1423, po bitvě u Strachova dvoru; zde Žižka kázal k sobě přivést kněze Havla Sršatu, jenž u Pražan nesl monstranci, a „ujav jej levú rukú, palcát maje v pravé ruce, uhodil jej v hlavu tak silně, až jej tú jednau ranau zabil...“ (u Balbína čteme: „et ipse interim sinistra manu verticem monachi corona rasum pertentat; dextra vero clavae ictum librat“). Shodovalo by se to s jinými obdobnými případy, jak Balbín zacházel se svými prameny, doplňuje a domýšleje, co se mu hodilo (sr. můj výklad o domnělém proroctví z r. 1449 v Čas. spol. přát. starož. čes. XXVI. 40). F. M. Bartoš, O stáří Jana Žižky z Trocnova a pravosti čáslavského nálezu jeho ostatků v „Kalichu“ VI. (1918—1919) při str. 16 otiskuje kresbu poprsí Žižkova od augustiniána Val. Weydnera asi z počátku 18. století, za jejíž předlohu právě pokládá obraz, dotčený u Balbína, s nímž však ztotožňuje i druhý obraz, zmíněný u Eneáše Silvia; zprávy u Balbína i u Eneáše Silvia o obraze jsou Bartošovi navzájem nezávislémi: proto o kresbě Weydnerově praví, že je to nejstarší obraz Žižkův (s ním souhlasí i Thir, Staré domy a rodiny táb. 278, jenž též kresbu znovu otiskuje). Proti mínění Bartošovi lze namítnouti: Eneáš mluví o dvou obrazech, Balbín o jediném, ač s týmiž zde ovšem šffe popisovanými osobami; připustíme-li, že Balbínův údaj o obraze na Velké baště (není jisto, zda máme rozuměti výrazu „in turri“ „ve věži“ anebo „na věži; druhý výklad najdeme u Thira, Hradiště Hory Tábor 41, kde se mluví

nebyl zde jedinou památkou po Žižkovi, jenž s Tábořskými se tolik stýkal, mezi nimi s počátku i nějaký čas, v přestávkách mezi svými výpravami, žil — měl tu i svůj domek¹ — a jim častěji listy posílal: byla to však jistě památka nejcennější a pro Tábořské i jejich poměr k obrazům nejcharakterističtější.

Stejně si vážila památek žižkovských i jiná města, zvláště to, jež se mu v poslední době stalo tak milým a bylo těžiškem jeho vlastního bratrstva, později sirotčího — Hradec Králové, kde byl též pochován. Než právě zde se z nich nic nezachovalo, což lze vysvětliti ani ne tak menší dbalostí pozdějších pokolení, jako spíše častými požáry, jimiž Čechy ve století 15. i 16. tolik trpěly. Víme zajisté o Hradecských, jak Žižku milovali, že po jeho smrti „kázali jsú sobě Žižku namalovati na korúhvi na bílém koni v rytířské zbroji, s palcátem vuoděnie, tak, jako živ jsa, jezdil. A když jsú se Hradecští pod tú korúhvi bili, nikdy jsú boje neztratili.“ Zato určité zprávy máme o městech Domažlicích a Čáslavi.

V prvním z nich bylo chováno více listů Žižkových „mezi platnými věcmi“, zajisté na radnici. R. 1541, nevíme, při jaké příležitosti, „jsou odtud [psaní ta] vynešena, spolu i píseň vojenská. Avšak zdali by tam zase složena byla, o tom se neví“². Z tohoto bohatství, z něhož

též o dvou obrazech, což však nesouhlasí s Balbínem: „... pictura, quam vidi“) je věrohodný, třeba si podle toho, jak Balbín Žižku popisuje, jak totiž Žižka levicí pleš mnichovu ohmatává, domysliti, že tu jde, stejně jako u Eneáše Sylvia, o úplného slepce, kdežto Weydnerův Žižka, jenž je k nám obrácen levou stranou, vidí. Okolnost právě dotčená, tuším, ukazuje, že nelze kresbu z počátku 18. století uváděti v souvislost s obrazem na Velké baště: v nápisě přidaném u kresby se praví, že tato „vera effigies“, malovaná ještě za života Žižkova („ipso vivente“) se chová v Táboře u Augustiniánů („apud P. P. Augustinianos Excalceatos“).

¹ Sr. zápis v nejstarší knize tábořské (domek „nebožce Žižkův“, r. 1434 koupený za 2 kopy 40 grošů) u Thira, Staré domy a rodiny tábor. 14, kde je též zmínka o Doře, sirotku Žižkové, ač nejde-li tu již o jiného Žižku.

² „Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi“, vydání Gollovo 52, V. Novotného 21. Výrok „Hradecští“ má tu ovšem význam širší, ježto se tu pravděpodobně rozumí celá strana sirotčí, avšak právě to, za jménem Hradecských se v tomto případě míní celá strana, svědčí o tom, že láska, kterou tak pěkně Hradecští projevíli 24. listopadu 1423, bojíce se o život svého vůdce, trvala u nich i za hrob.

³ Nápis na zachované dosud staré obálce v Domažlicích — podle písma asi z druhé poloviny 16. století (podle Tomana však až z doby po návštěvě Theobaldově v Domažlicích z r. 1609) — v níž byl schován list Žižkův k Domažlickým za vdovu Gutštejnovu (u Tomana 11; o obálce str. 34). „Písni vojenskou“ míní se „Ktož jsú boží bojovníci“, která podle zprávy Theobaldovy spolu s listem Žižkovým Domažlickým z 11. září 1422 byla na radnici právě r. 1541 nalezena (sr. Toman 33).

se asi leccos dostalo i do knihovny M. Prokopa Lupáče z Hlavačova, jenž v sedmdesátých a osmdesátých letech století 16. žil v Domažlicích, se zachoval jediný list¹. V Čáslavi až do r. 1522 „mnohé listy i jiné paměti“ po Žižkovi, byly pečlivě ošetřovány v rodině Jana Laudata, písaře Žižkova, avšak tehdy shořely. Tím však nebyly v Čáslavi literární památky žižkovské zničeny docela. Víme, že i po r. 1541 bylo tu více listů Žižkových, z nich některé psané Domažlickým².

Kromě těchto literárních památek, jež jsou dokladem živého kultu Žižkova tam, kde kdysi býval milovaným spojencem a vůdcem, a jež samy svědčily o svém původu, bylo ovšem po českých městech více památek, jež se Žižkovi přičítaly, avšak jejichž autentičnost, není-li přímo pochybná, je alespoň sporná. Sem patří meč, jenž za války třicetileté prý byl z Tábora odvezen do Švédska, kde se dosud chová na zámku Skog-kloster u Štokholmu³; opět z Tábora císař František I. odvezl na Laxenburk praporec krále Zikmunda, jehož se prý Žižka zmocnil na Pankráci nebo u Plané Vysoké (?)⁴; v různých městech až dosud se ukazují drátěné košile Žižkovy⁵. V Čáslavi míval cech

¹ Dotčená právě přímluva za vdovu Gutštejnovu. O zmínce Theobaldově o knihovně Lupáčově sr. Toman 33.

² O listech z majetku Laudatova sr. „Pamět čáslavskou“, otištěnou posledně u Šimáka v ČČH. 1912. 16—17, kde je též její vročení do let 1566—1582. O ostatních listech sr. onu obálku domažlickou u Toman 34.

³ Jsou na něm písmena „K. M.“ a znáti je obrys kalicha. Popis jeho u Legis-Glückseliga, „Illustrierte Chronik von Böhmen“ 568 i v Krolmusově slovníku obyčejů, pověstí atd. v Čes. lidu 1904. 53—54 (sr. i Dudík. Forschungen in Schweden 312, Lumír 1852. 1148 a Zoubek v Pam. Arch. VI. 187, jenž se též zmiňuje o jiném meči Žižkově ve sbírkách v Kynžvartě). — V Květech 1872 (VII.) 70 v článku níže dotčeném (sr. 10³) autor A. P. S. se zmiňuje, že meč Žižkův — nejisto, zda týž, jenž byl potom odvezen do Švédska — daroval v Chebu „zimnímu“ králi Bedřichovi Falckému při jeho uvítání Jan Jirí z Vartenberka na České Kamenici a Lípě.

⁴ Krolmus v Čes. lidu 1904. 54.

⁵ Jedna je v museu tábořském, jiná v Čáslavi s nápisem prý „Hans Franck“. O ní měl již pochybnosti r. 1825 ve svém dobrozdání čáslavský magistrátní rada Jan Bieber, jenž gotický nápis na mosazném prstenu četl jinak: „Gruss d. Freundt“, liše se tak od výkladu uvedeného i od výkladu staršího, podle něhož se mělo čísti: „Laus fraus“, a jenž pokládal košili za majetek nějakého vůdce švédského z války třicetileté (Zvon XI. 208). Sr. i Zoubek v Pam. Arch. VI. 182, Jan Herain, Meč staroměstský a Žižkova košile v časopise „Praha“ 1891, č. 30, str. 5 i otisk dobrozdání o nálezu čáslavském z Pam. Arch. 1911, separát (cituji dále pod zkratkou „Pozůstatky Jana Žižky z Trocn.“) str. 6** i 8.

obuvnický cep Žižkův¹, jako zde ve století 16. byl chován krunýř, paleát i jiné částky zbroje, jež byly připisovány Žižkovi². O Pardubičkách ještě r. 1872 se připomínalo, že na dveřích kostelních visí — je tam dosud? — železná, druhdy pozlacená rukavice, místní to znamení, o němž však bylo vykládáno, že Žižka je po zboření kláštera tamního, nechávaje kostel neporušený, na památku pověsil na dveře³. Jméno Žižkovo, zvláště později, utkvivalo vůbec na různých věcech, ať již měly k jeho osobě a k válce husitské nějaký vztah čili nie, leckdy nikoli bez komického pro nás přízvuku: byly to nejen staré šipy v Králové Dvoře⁴ a kusy praku, připomínané r. 1595 v Praze na Starém městě v soukenných koticích⁵, nýbrž byla to dokonce i zvláštní železná, šroubová postel, jež v Táboře na konci 18. století byla prodána do starého železa⁶.

V této souvislosti lze se hned zmíniti též o místních názvech, jež byly spojeny se jménem Žižkovým, ať právem nebo i zde jen na základě onoho zvyku, jenž většinu toho, co náleželo minulosti, bez váhání přičetl Žižkovi. Ten se stával legendární postavou, po němž všude byly nacházeny stopy, ať šlo o pobořený hrad nebo o nápadný zjev krajinný. Byla to neuvědomělá úcta, jež se takovou naivní formou projevovala,

¹ „Pozůstatky Jana Žižky z Trocn.“ 6** i 8: je nyní v městském archivu i s drátěnou košilí.

² Theobald, Hussiten-Krieg I. (1621) 229 praví, že v Čáslavi sice nad hrobem byla pověšena železná košile, ta že však nebyla Žižkova, zato však na radnici „in einem Gewölb“ je: „sein Küriss vnnd Leibrüstung, Säbel, Pusikan vnnd Halskleidung.“

³ Sr. v Květech VII. (1872) 70 článek: „Znamení českých měst a míst: Rukavice Žižkova v Pardubičkách,“ podepsaný šifrou A. P. S. [= Pr. Sobotka?]. Autor slyšel od kostelníka, že je to „rukáv pana Žižky“ a že prý ještě před nemnoha lety tu též visela „čepice pana Žižky“, která však prý se dostala do sbírky starožitností lékárníka v Pardubicích; o rukavici autor soudí, že opravdu pochází z doby husitské. — O brnění Žižkově ve sbírkách ambrasských, kde se ukazovalo vedle brnění Skanderbegova, se zmiňuje Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé II. 135.

⁴ R. 1879 Tomkovi vyprávěl 76letý kostelník Šafel, jenž byl r. 1818 jako ministrant při nálezu domnělého rukopisu královédvorského, že Hankovi na děkanství vypravěli o špech Žižkových na kruchtě atd. (Paměti II. 379). — V klášteře svato-dobrotivském se chová dosud husitský cep, jímž prý tamní mniši od husitů byli pobiti; též se tu připomínal i Žižkův paleát (sr. Čes. lid 1924. 248).

⁵ Sháněl se po nich císař Rudolf II.; užíval prý praku toho „na onen čas před lety Jan Žižka“: sr. ČČH. II. 42.

⁶ Krolmus v „Čes. lidu“ 1904. 54: slyšel o tom v Táboře r. 1840. Jeden muž prý ji složenou nosil za Žižkou; r. 1793 byla od purkmistra prodána židovi i s okovanými cepy, přilbami a meči.

podrůžuje z celé válečné historie kromě hrůz švédských především postavu Žižkovu a s ní všecku starší minulost ztotožňuje.

Leckde ovšem byly k této žižkovské terminologii určité místní podněty, takže se tu snad leckde obráží neurčitá, matná již jen tucha nějaké události, s níž byl Žižka ve spojení. Typickým případem, kde není žádných pochyb o příčinné souvislosti místního názvu s jménem Žižkovým, je přeměna jména vrchu Vítkova u Prahy na Žižkov následkem vítězství Žižkova zde 14. července 1420 nad Mišůňáky, vítězství, jež třebas nebylo velikou bitvou rozhodnou, přece svým mocným účinkem na mravní náladu vojska křížáckého přispělo podstatně ke zmaru první kruciáty.

Vítězství to Vítkovu vyneslo vlastně několik jmen nových: „Bojiště“, „Hory kalicha“ nebo prostě jen „Kalicha“, ježto prý tu pomocí boží potřeby byli nepřátelé kalicha; nad těmi však posléze zvítězilo jméno vlastního vítěze Žižky¹, zdá se, ne-li hned již v letech dvacátých, tedy jistě někdy uprostřed let třicátých². Není však ani beze vsí pravdě-

¹ Vavřinec z Březové ve FRB. V. 389. Zde ještě pozorujeme zápas mezi jmény, v němž kronikář sám je spíše nakloněn jménu „Kalicha“. S tím by se shodovalo, co praví V. Novotný nejnověji o vzniku kroniky Vavřincovy („O hlavních pramenech dějin doby husitské“ — v cyklu „Žižkova doba“ sv. I, 1924 — str. 11—12), že totiž první redakce její, sahající právě k vítězství na Vítkově, pochází z doby současné, z let 1419—1420.

² Anonymní kronika u Höflera, SS. rr. hus. II. 65 mluví již o boji „contra montem Zizkow“. Je to sice v drobném tomto souboru zpráv, jež končí 1432 (28. června byl autor v Chotěrubech) — příspěvek jinou rukou, sotva však mnohem pozdější. Ovšem St. let. čes. 38, text A, jež podle Palackého končí rokem 1432 a je psán autorem současným, mluví ještě jen o „Vítkově hoře“, avšak Chronicon Treboniense, sahající až k r. 1434, u Höflera I. 51 má již též: „impetum fecerunt ad montem Zizkow“; z obou těchto textů, jež mají společnou předlohu, ať již českou nebo latinskou (sr. o tom diskusi mezi Marešem a Kroftou v ČČH. V. 135 a d. i 248 a d.), svědčilo by to, tuším, pro časovou přednost textu českého, takže ustálení názvu Žižkova podle toho, ježto autor zdá se býti poměrů pražských době znalý, by spadalo až za rok 1432. To by souhlasilo s kronikou t. i. e. starého kollegiáta pražského z počátku let čtyřicátých (Höfler I. 81: „fortalitiū dictum Zizkow“) i s kronikou vídeňskou („Chron. Palatinum“ u Höflera I. 48: „in monte Zizkow“), sahající do r. 1438. K datu 1435 slyšíme jméno „Žižkov“ v knihách viničných u Millauera, Diplomatisch-histor. Aufsätze über Johann Žižka von Trocnov (1824) 41*. O viničích na Žižkově sr. Tomek VIII. 260—261, jež praví, že hora tak zvána „od té chvíle“, tedy od r. 1420 (zde je též zmínka o jménu „hora Pálova“ podle měštana novoměstského Jana Pálova). — Sr. i Hájek 382a (někteří prý horu chtěli nazvat „hora vítězitedlná“ nebo „Kalich“; někteří íkali a dodnes říkají „Žižkova hora“).

podobnosti, slyšíme-li stejně, jako se připomínala v Táboře Žižkova bašta¹, i v Čáslavi o Žižkově brance².

Odras historické skutečnosti zdá se býti i u Plzně v t. zv. „Žižkově kuchyni“ na stoku Mže a Radbuzy, kde stávala až do r. 1618 šibenice; tehdy prý ji Plzeňští na rozkaz Mansfeldův musili sami zbořiti, aby odčinili pohanu, již se dříve dopouštěli, tvrdíce, že víra husitská je stejně stará jako jejich šibenice³: jeví se tu ještě stopa náboženských sporů, charakteristická pro dobu předbělohorskou. Jiné místní názvy,

¹ Sr. výše 71.

² Zoubek, Pam. Arch. VI. 187 (se zmínkou o kresbách Hellichových). Byla to brána, zvaná ještě r. 1499 prostě „branou za kostelem“ a r. 1522 „branou pod fortanou“, jež, mnohem však později, z neznámých příčin, přezvána na „bránu Žižkovu“ (Sedláček v Pam. Arch. VII. 17). Komora ve věži kostelní nad kaplí, v níž byly r. 1910 nalezeny sporné ostatky, byla nazývána také Žižkovou, ježto prý v ní, jak uvádí Al. K. Viták ve svých pamětech, Žižka bydlíval; klíč k ní měl mosazný štítek s nápisem „Žižkova komora“ a na dveřích prý býval hrudkou nápis: „Žižka byl Čech jako skála“ (sr. „Pozůstatky Jana Ž. z Tr.“ 8 a 10).

³ Sr. J. Volf v Čes. lidu 1924. 251; staří odpůrci Plzeňských Rokycanští postavili prý jim pak za odvetu šibenici novou, k níž užili sloupů z několikařech božích muk. Podle Tannera zde byl tábor Prokopa Holého při obléhání 1433—1434, avšak pozdější tradice užila pro jeho označení známějšího jména Žižkova O názoru „Žižkovy kuchyně“ pro pole u Neumětél sr. tamtéž 246. — Počátek verse o šibenici najdeme již v 15. stol. u Hilaria Litoměřického v jeho „Sermo ad senatum populum-que Plznensem“ z r. 1467 (vydal ji r. 1820 M. Millauer: sr. str. 16—17). Hilarius zná správné datum o počátku obležení Plzně z r. 1421, 14. únor (sr. Vavrinec z Březové ve FRB. V. 472), avšak myslí, že tu byli jen Pražané (Vavrinec mluví zde o Táborských a Pražanech a ze souvislosti je jasno, že tam byl i Žižka, což výslovně potvrzují St. let. češ. 44: „Pražané a Žižka...“), kteří prý se položili tu u šibenice („iuxta patibulum“) a marně čekali na Žižku; když pak ten se zdržel „apud Plawnam et Vstie“ (to je omyl: podle Vavrince 472 spojili se Pražané se Žižkou 6. února u Dobříše a přes Žebrák a Rokycany táhli k Vildštejnu a odtud k Plzni), Pražané, „spe frustrati post dies quattuor (in margine: „decim“), diruto medio patibulo recesserunt“. Ovšem Hilarius o tomto obležení mluví jako o druhém; první, jehož se Žižka účastnil, klade již do r. 1420 a trvalo prý měsíc, načež Žižka „cum preda suburbana plurima divertit“. Je patrné, že Hilarius chybně tu jedno obležení rozdělil na dvě. — Šimon Plachý z Trebnice ve svých „Pamětech Plzeňských“ z konce 16. století (vydání Strnadovo na str. 14), jda ve stopách Hájkových, ví o Žižkovi před Plzní v únoru 1421: ten prý se položil „podle šibenice, kteréž také ke dvoru svému za čtyry neděle pořád místo kuchyně užívali“. Zde již tradice motiv, nadhozený v 15. století, rozpředla, ovšem ve smyslu Žižkovi nepřiznivém. Podle Strnada (tamtéž 14²) šibenice byla za měšťanským pivovarem na návrší nad vtokem Radbuzy do Mže. — O poboření šibenice, avšak od Němců, víme též u Žatce r. 1421: Němci se prý báli, „aby na nie zvěšení nebyli (od kteréžto chvle u Žatce podnes na jich hubený paměť šibenice nemají, než toliko městiště jejie stojí)“: St. let. češ. 47*.

spojené s jménem Žižkovým, mají již více oprávnění tradiční než historické, jsouce zhusta jen reflexy ze spisů historických, vzpomínajících souvislosti Žižkovy s tím neb s oním místem, nebo dokonce i z jiné četby lidové, z níž různé motivy se přimíšením osoby Žižkovy stávaly populárnějšími.

První ráz kromě „Žižkova kostela“ v Malešově¹, „Žižkovy věže“ v Chrudimi² nebo „Žižkovy hory“ u Králové Dvora³, pravděpodobně mají i různé „Žižkovy stoly“, připomínané stejně na Hradecku⁴ jako v Chrudimsku⁵, pahorky to obyčejně na památku vysázené stromy, zvláště lipami, jichž z úcty, avšak také ze strachu, aby nebyl proto neštěstím postižen, nikdo z lidu se nedotkl, aby je rozkopal a rozvezl. Zvláštní útvary povrchové, spojené s nejasnými reminiscencemi historickými, daly podnět k názvům, jako je v Kladsku u Radku „Žižkova blava“, kámen na skále, podobný hlavě bojovníka s klípcem na oku

¹ Zoubek v Pam. Arch. VI. 266 a 288.

² Heber, Böhmens Burgen V. 151.

³ Zoubek v Pam. Arch. VI. 288: r. 1752 byl tu ještě hvězdrovitý val. Také u České Skalice je návrší Žižkovo, ježto prý tu Žižka tábořil, avšak návrší to zve se též Židovým a zdá se, že toto označení je původní a že jménem Žižkovým bylo zaměněno jen pro zvukovou podobnost.

⁴ U Rosnic na cestě od Hradce Králové k Jičnu na chlumu Homoli (na jihovýchodní straně bylo prý vykopáno mnoho kostí): Zoubek, Pam. Arch. VI. 288 i Jirásek, Staré paměti české — školní vydání, 1917 — str. 221—222). Proti tomu, že by zde byl onen Strachův dvůr, kde r. 1423 Žižka svedl bitvu s Pražany, se staví místní znalec L. Domečka, jenž dvůr ten dříve kladl do nynějších Kuklen při staré cestě ku Praze na Plačice a Chlumeč a nyní jej spojuje s mlýnem Strahovským, jenž prý původně jistě slul Strachovským a byl na Pražském podměstí nebo v jeho blízkosti (sr. „Královéhradecko“ I., č. 3, str. 4—5); Tomek myslil, že dvůr ten byl mezi Stěžery a Plotiští. Sr. i Sedláček V. 343—344. Čistě pohádkový motiv se již přihlašuje v tradici, zaznamenané u Jiráskova: zde po jídle vojáci zakopají zlatý stůl i stříbrné náčiní, jehož Žižka užíval, k jeho rozkazu tak hluboko, že až dosud se nikomu nepodařilo věci těch se dokopati. V Náchodě je též na zámeckém kopci pod zdí hradební veliký kulatý kámen, zvaný „Žižkovým stolem“: zde prý Žižka pojedl, avšak o hrad se nepokusil, řka, že to vosí hnízdo za to nestojí (Al. Jirásek 221).

⁵ Sr. Lumír II. 1853. 974, Zoubek v Pam. Arch. VI. 288, Jirásek 217 i články J. J. Píchy v Histor. rozhledech II. 160 a IV. 75—76 i v Českém Lidu 1900. 429—430: u vsi Bílého koně bojovníci Žižkovi z hlíny z přílbic nasypané utvořili rovný pahorek, kde vůdce poobědval. — Proti Rychmburku je „skála Žižkova“, odkud prý Žižka na hrad střílel (Zoubek v Pam. Arch. VI. 288 i Jirásek 221). V Borovanech vypravují o kamenném, jehlancovitém pranýři na náměstí, že jej Žižka sám přinesl na rameni (J. Dunovský, Čechy VI. 89).

a přílbou¹, „Žižkova krytba“ v Lázních sv. Kateřiny u Počátek², „Žižkovy stáje“ u Ostroměře a Rychmburka³ i „Žižkův kámen“ u Letin⁴. Také význačné stromy byly uváděny se Žižkou ve spojitost, jako u Kutné Hory dub na stráni pod „královskou haldou“⁵ nebo lípy v Krčíně⁶, ve Zlaté Koruně⁷ a Sedlci⁸, spojované i se záhubou mnichů

¹ Jirásek 221.

² Zoubek 288: je na ní vytesán kalich.

³ Týž 288. O „Žižkově napajedlu“ na Ostaši slyšel jsem sám místní lidi vyprávěti

⁴ Je na lesnatém hřbetu Bzí a Žižka prý tu r. 1420 táboril, táhna k Sudo-
měři (J. F. Urban v Čes. lidu 1924. 325).

⁵ Nad nynějšími Novými mlýny (sr. A. Ptáček v Čes. lidu 1907. 111); dal prý jej vsaditi Žižka při obléhání Hory.

⁶ Jirásek 222.

⁷ Balbín, Epitome 441 jen ještě mluví o některých mniších, nemocných i starých, kteří nemohli utéci, jako opat s poklady i s jinými mnichy, a kteří na lipách byli pověšeni (Březan v ČČM. 1828. IV. 55 se zmiňuje jen o některých sešlých mniších, kteří v klášteře zůstali a zahynuli; opuštěný klášter zapálen a zbořen); avšak již jeho současník J. J. Weingarten, Fürstenspiegel (1673) 182 má v souvislosti s tím verše o zvláštní lípě:

„Žiška kazíš versum rectum est tibi nomen et omen,
evertis latia, est lingua boema kazíš,
quingenta evertis coenobia templaue cremas
et quodcunque pium est, improbe Žiška, kazíš.

Sola tui sceleris bene conscia pullulat arbos

aevo quam nullo, Žiška sceleste, skazíš.

Annosae tiliae cappata haec germina crescent,
semper nequitiae stigmata, Žiška, tuae.“

F. M. Čapek, Trocnov (1924) 25 a d. uvádí z budějovické kroniky Jana Flor. Hammerschmieda, jenž od r. 1677 byl kaplanem v Budějovicích a od r. 1680 po 15 let farářem v Kamenném Újezdě, kromě listů opata Rudgera, žádajících Budějovské o brzkou pomoc. známých již Balbínovi, také již i zmínku o lipách s listy na způsob mnišských kapucí; Hammerschmied sám je viděl a cituje dotčené již latinské verše, dodáváje: „Sola urbs Boëmo-Budvicensis a Zisskianis non fuit obsessa et oppugnata, cujus potentiam et fortitudinem videntur timuisse Zisskiani“ (sr. přílohu). — Veršovaný anagram ze starého obrazu otiskl též Fr. Mareš v Osvětě 1876. I. 155². List Rudgerův za pomoc k Budějovským, patřící však k jinému roku než k 1420, vydal Pangerl, UB. Goldenkron (1872) 418 a ze starší kroniky klášterní uvádí, že náhlé přepadení husitské se stalo na večer, kdy mniši po večeri chtěli jíti do chrámu k pobožnosti („laus vespertina“). Na mnichy, kteří byli štáti. upomínaly snad čtyři lebky, nalezené při kopání hrobu r. 1648. U lípy, na níž druzí mniši byli pověšeni a jejíž listy v podobě kápí Pangerl popisuje, bývala prý i mramorová deska s nápisem: „Siste viam, cernens tiliam...“ — Beckovský, Poselkyně (Rezek) II. 291 se přímo ještě o lipách se zvláštním listím nezmiňuje; zato však praví, že při spalení dvou mnichů, obou Janů, se tam „mnozí divové dáli“.

⁸ O Sedlci opět Balbín, Epitome 446 dovede již sice vypravovati, že zháří

tamních, jejichž listí prý mělo odtud podobu mnišských kápi, což se zdá býti dodatečnou protireformační obdobou známé pověsti o popravených havířích kutnohorských v Poděbradech r. 1496¹; také listí dubu kutnohorského přičítány zvláštní vlastnosti². Tím spíše pak jméno Žižkovo dáváno rozmanitým náspům a valům neznámého původu³. Příklady

krásného kostela klášterního rozhněvaný Žižka dal zlato, slíbené tomu, kdo se přihlásí za původce, nalítí roztavené do hrdla, avšak teprve Beckovský, Poselkyně starých příběhů českých I. (1700) 682—683 přidává, že někteří mniši, pověšeni na dvou lipách, „které dosavad na hřbitově stojí“, a jiní upálení i jinak zahubeni: „na těch pak lipách... dosavad některé listky na způsob kápě rostou“. Předtím Kapihorský, *Historia kláštera Sedleckého* (1630) 42 zná již též historku o spálení kláštera a o žhárí („tomu ačkoli neodpírám, však předce veliké nešlechtnosti a bezbožnosti ten skutek přičítám“), neví však ještě o zvláštních listech lip, takže lze souditi, že tradice ta nedlouho před r. 1700 se dostala v oběh. V. Laitl a Jan Rulík, *Památky starožitého a veleslavného kláštera Sedleckého* (1807) 53—54 vypravují o dlouhověké lípě proti kostnici, na níž byli mniši pověšeni: „na způsob mnišských kápi některé listy zformované měla, od kterýchžto mnoho tisíc na rozličná místa roznešeno jest.“ Profes Ivo Kraus se sešlé již lípy uřízl „při kořenu čerstvý kmenek“ a vsadil jej u malé kostnice: vyrostl z něho vysoký strom, „který až po tu dobu některé listy na způsob kápi nese“. Dne 27. července 1796 silný víchř starou, 400letou lípu, dřevěnými kleštěmi staženou, vyvrátil; sklenář Jan Hubrt, jenž ji koupil a rozsekal, našel v ní mnoho zarostlých hřebků, asi těch prý, na něž byli mniši pověšeni. Párež podle autorů stále ještě „památku tuto oznamuje“. Ve farní kronice pamětní sedlecký farář Czeybek r. 1819 zapsal, že našel na lipách tři listky s kápi. Jedna z lip, silnými opěrami podepřená, musila býti někdy v osmdesátých letech století 19. skácena, ježto ohrožovala sochu sv. Jana; druhá lípa stojí dosud, avšak je prý spíše již vnučkou lípy Žižkovy (poznámka J. Skopce ve vydání Vavákových „Pamětí“ II. 1. 27³ podle sdělení faráře sedleckého Jos. Ptáčka: Vavák sám se tu zmiňuje jen o jedné „lípě staříčké“, celé již spodpírané, u kostnice jako dokladu, jak i „bezdusné stvoření“ svědčí o dávném mučednictví). A. Šorm v *Čes. lidu* 1924. 245 se zmiňuje též o obraze, představujícím vypálení kláštera sedleckého husity, jenž visí v levé lodi kostela P. Marie. — Podobně jako o trestu žháře v Sedlci, se vypravuje přenesená sem pověst o klášteře nepomuckém (J. F. Urban v *Čes. lidu* 1924. 326) i o klášteře cyriaků v Klášterci nad Orlicí (J. Simon, *Z dějin Klášterce n. Orli v „Kraji Královéhradeckém“* — 1924 — č. 57, str. 3).

¹ O té sr. Jirásek 223 a d. a ostatní literatura u Zíbrta, *Bibliografie české historie III.* č. 4323 a d.

² Ptáček v *Čes. lidu* 1907. 111: před válkou nebo nějakou pohromou listí jeho prý rudlo jako krev. V Podbrdí u vsi Kařfzku starý, dutý dub, pod nímž prý Žižka, táhna tudy odpočíval podle podání lidového nezajde, dokud stará česká sláva se neobnoví (sr. Jarm. Skřivánková-Simerková v *Čes. lidu* 1924. 248). U Tutleku (u Kostelce nad Orli.) ještě před 20 lety rostl hloh, u něhož prý Žižka táboril (A. Svoboda, *Vlastivědný sborník „Rychnovsko a Kostelecko“* — 1924 — str. 150).

³ Sr. Jirásek 221 o náspech u Kopidlna nebo u Rabouně blíže Luže. O těchto píše i J. J. Pícha v *Histor. Rozhledech IV.* 76—78 i v *Čes. lidu* 1904. 430—431;

takových, při nichž leckde k populární osobě Žižkově vede i výklad místních jmen¹, bylo by možno ovšem uvést ještě více².

Jestliže v předešlé kategorii se již hojně uplatňovaly živly umělé, značně pozdní, tím více to platí o druhu pověstí s motivy převahou již čistě pohádkovými. Slyšíme tu o širokých, kruhovitých podkovách s kulatými dírkami, jež se nyní tu a tam hluboko v zemi nacházejí a jež Žižka prý dával přibijeti koním obráceně, aby zmátl nepřítel³, o kameni na

spojuje se s nimi obdoba pověstí o husách kapitolských, avšak v tvrzi rabounské jde o včely, jejichž úly obránci házejí na útočníky Žižkovy. O obrovském hradisti u Česova sr. Jiráskův článek „In memoriam“ ve „Sborníku Žižkově“ 1.

¹ Sr. výklad jména rybníku „Spalice“ u Rychmburka upálením zde mnichů kláštera podlažického u Jiráska 221. — Jak působí i podobný zvuk jména, ukazuje u okresu blovického u Mýtova směrem k Spálenému Poříčí „Liškův hrad“ (podle Sedláčka, Hrady XIII. 88 hradisté z 13.—14. století), nyní pole, majetek kdysi sedláka Lišky, kde se našlo více zlatých mincí, takže vzuikaly hned pověsti o pokladech, otvírajících se na Velký pátek: místo „Liškův hrad“ se říká i „Žižkův hrad“ (sr. Urban v Čes. lidu 1924. 327.) Sr. i výše 13³. — Na Humpolecku opět ve vsi Mysletíně podoba jména statku Kotnovského s hradem Kotnovem v Táboře vedla k pověstem, že zde Žižka ztrávil nejkrásnější chvíle života, a proto prý hrad v Táboře nazval Kotnovem; jiná pověst, jistě velmi pozdního původu, romanticky rozvádí tento námět láskou Žižkovou ke krásné dceři Kotnové (F. Šíma-Trojanský, tamtéž 325).

² Sr. Jirásek 221 o pahorku u Blšan v severozápadních Čechách (v okresu podbořanském). V Litoměřicku se v 16. století připomíná „Žižkenschloss“ (Vitkovec): sr. Zoubek v Arch. Pam. I. 46 a VI. 288. V Podbrdsku nad Hostomicemi vesnice Malý Chlumeč se též zve Žižkovem, ježto prý tu Žižka ležel táborem po krvavé bitvě (Brdský kraj IV. 3 i Čes. lid 1924. 298). Z kraje toho více pověstí sebral K. Kazda ve sborníku „Podbrdský kraj“ 1923, z něhož některé z nich vybírá Zíbrt v Čes. lidu 1924. 246 a d., zvláště pověst o místě „V zabitých“ u Čeníkova, jež však příliš patrně ukazuje pozdější umělý původ: v Čeníkově byl postaven i kamenný jehlan s kalichem. — Z českého severozápadu místní tradice zpracoval zvláště Fr. Cajthaml-Liberté ve spisech „Staré pověsti ze Středohoří a Podkrušnohoří“ (1923), „Obrázky z „Deutschböhmen“; některé jsou také podány ve sborníku „Od hor Krušných“ I. (zmínka o „mostě Žižkově“, „Žižkabrtůckel“; sr. o tom i níže): kupí se, jednajíce ovšem i o jiných látkách husitských, hlavně kolem měst Litoměřic, Mostu, Chomutova, Duchcova i Ústí. — O „Žižkově potoku“ u Bilině se zmiňuje J. Fr. Urban v Čes. lidu 1924. 324. — Ze severovýchodu od Hořic o pahorku „Hořelidu“, na němž je nyní socha lví, se vypravuje, že byl utvořen z nakupených mrtvol po bitvě u Hořic, u sv. Gotharda, r. 1423 (sr. Čechy XIV. 137).

³ O takových podkovách v Knovzí u Slaného i na Mladoboleslavsku sr. V. Schmidt v Čes. lidu 1908. 58, Jirásek 222 i Jos. Brož v Čes. lidu 1924. 325, jenž slyšel o nich ve Vlachově Březí v sedmdesátých letech. Také poblíž rodiště Žižkova takové pověsti spojovány s nalezenými podkovami zvláštního tvaru: „s hlavním ozubem šikmo položeným na pravém rameni“; jedna se našla u Borovan a dvě u Radostic

poli „Bakovec“ u Hořeňovsi, pomníku nešťastné lásky¹; o hradu Vlčinci na potočce Metuje, v kraji Jiráskově, jenž chráněn byl čarovným hudecem²; o krásné Plzeňáčce, jejíž půvab pohne Žižku, aby upustil od obléhání města³; patří sem i hanácká pověst o vsi Rabušanech, jak Žižka pronásledoval po lesích loupežníky a jak „zlí pán“⁴, stíhající Žižku, celou ves zničili⁴, pověst zajímavá tím, že nás převádí do prostředí moravského a že též zde podává příklad sympatií selských, byť i pozdních, k husitskému hrdinovi⁵. Někde stačí pouhá slovní hříčka ke vzniku pověsti⁶.

„na Pikově“ (J. Dunovský, Čechy VI. 89). Jiného rázu je pověst o „podkově Žižkově“, jež se ukazovala v Mostě ještě r. 1901 a již prý Žižka ztratil při útěku od Mostu (sr. Ed. Štorch, Oslava vítězství nad husity v Mostě v Nové české revui 1904. 717). Podle J. Fr. Urbana (v Čes. lidu 1924. 323—324) bývala podkova, jež prý byla při Žižkově propuštění ze zajetí v Mostě koni jeho stržena na svědectví, kdyby nedodržel slibu svého, Mostu nikdy více potom neškoditi — přibita na vratech radnice a je prý podnes v městském museu. O splnění slibu Žižkova sr. ještě níže.

¹ Motiv ten již r. 1813 zpracoval, ačli ho zcela nevymyslel, V. Hanka, jenž o tom psal i prof. L. Janderovi (sr. Zíbrt v Čes. lidu 1907. 447—448: z kamene toho r. 1818 udělány mezníky).

² Jirásek 213—214.

³ Čes. lid 1924. 248 a d. i 296 (J. Volf tu zjišťuje německou předlohu z r. 1838, ale nevylučuje možnost, že německý literát Lederer tu užil lidové tradice). Německé zpracování pověsti o Žižkovi a krásné pekařské dcerce Janě Herbrové, již tento uvidí na hradbách s prakem, čte se již v „Erinnerungen“ 1835. 58 a d. (sr. Kraus III. 50). Plzně se ještě týká i pověsti podobného rázu, uvedené od Jar. Schiebla tamtéž 1924. 296 a d., o proroctví jeptiščině, o zmařené zradě Plzně, o Žižkovi a čertu atd. Zde též v domě Guldenerovském (č. 139) se pověst o černém rytíři, v noci tu obcházejícím, spojila se jménem Žižkovým, vykládajíc, že on býval za svého pobytu plzeňského v domě tom u majitelky jeho, paní Kateřiny Pabiankové hostem (str. 324—325). Pověst tato asi vznikla na základě listiny z r. 1482 (Schiebl se jí zde též dotýká: vydal ji Strnad v „Listáři král. m. Plzně“ II. 221—223), kde mluví se o tom, že paní Kateřina s mnoha jinými, „spálivše své statky dobrovolně na rynku, svévolně s bratřimi za Žižky z města ... otběhli a pryč šli i jeli“.

⁴ Čes. lid 1924. 242.

⁵ Tamtéž 243 je z okolí Holešova ozvěna pověsti o zázračném bubnu z kůže Žižkovy s rázovitým zabarvením (motivem o vzkříšení mrtvého). Vizovic prý Žižka ušetřil, ježto zde neviděl vpřed, zato však dobře vzad. J. Herben v Ruchu 1883. 378 („Pověsti a pravda“) zaznamenává z Moravy tradici, podobnou oné, jež byla výše 13¹ dotčena o Náchodu: ves Týnec u Břeclavě — je tu snad matná vzpomínka na tažení do Uher z r. 1423 — prý Žižka hledal tři dny a když ji našel, naplil a táhl dále. O tom, že se v tomto kraji udržovaly tradice o Žižkovi, mohla by sloužiti za doklad okolnost, že zde ještě r. 1789 nově vzniklá ves byla nazvána Žižkov.

⁶ Tak Krivoklát nebyl od Žižky rozbořen, ježto se prý, táhna k němu, omylem ptal po „Křivohnátu“ (Čes. lid 1924. 298).